

sanskoj banovini toga vremena su mladom ugarskom princu predstavljala stanovit problem s kojim se kao slavonski herceg morao suočiti u više navrata. U knjizi se ističe kako ga je papa Grgur IX poticao da proganja herezije u pokrajinama pod njegovom vlašću i obližnjim zemljama, te da je zbog toga poduzimao vojne pohode na Bosnu i Zahumlje gdje nije uspio ostvariti značajne rezultate. S obzirom na prirodu izvora i ograničene domete Kolomanovih križarskih pohoda, u modernoj historiografiji se čak postavljalo pitanje da li su se oni uopće desili, no autori u ovoj knjizi zaključuju da se ta mogućnost još uvijek ne bi trebala sasvim isključivati pošto se slavonski herceg aktivno miješao u bosanske političke i crkvene prilike a svojim djelovanjem je demonstrirao i konkretne aspiracije prema bosanskom teritoriju. U knjizi ima i nekoliko propusta vezanih za shvaćanje vjerske situacije u srednjovjekovnoj Bosni, što je svakako posljedica neriješenih pitanja i različitih tumačenja pojedinih problema koji se i danas mogu sresti u raznim historiografskim pristupima bosanskoj prošlosti, no takvi stavovi ne bi trebali umanjiti kvalitetu ili upotrebljivost ovog djela.

Riječ je nesumnjivo o vrijednom izdanju koje ispunjava sve akademske kriterije te adekvatno odgovara na postavljene naučne zadatke. Osim hronološke i tematske rekonstrukcije života i djela jedne od vodećih ličnosti političke scene u Ugarskom kraljevstvu prve polovine 13. stoljeća, ono također daje i detaljan uvid u funkcioniranje društvenih i vjerskih struktura jednog razgranatog ali ipak dobro povezanog svijeta kojem je po svim mjerilima pripadala i Bosanska banovina toga vremena. Onako kako je koncipirana i izvedena, s jednim sveobuhvatnim pristupom koji je imao za cilj prevazići moderne političke i jezičke barijere, knjiga će sasvim

sigurno predstavljati korisno i poučno štivo za bolje razumijevanje kompleksne historije i društveno-političkih procesa koji su oblikovali Istočno-Centralnu Evropu, ali i bosanski prostor tokom 13. stoljeća.

EMIR O. FILIPOVIĆ

DOI: 10.46352/23036974.2020.1.212

Emir O. Filipović, *Bosansko kraljevstvo i Osmansko carstvo (1386-1463)*. Sarajevo: Orijentalni institut Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2019, 556 str.

Problematika proučavanja odnosa između Bosanskog kraljevstva i Osmanskog carstva zaokupljala je pažnju i bivala interesom istraživača od samih začetaka moderne bosansko-hercegovačke historiografije. Unatoč obimnoj historiografskoj produkciji koja je nerijetko ovome problemu prilazila parcijalno te iz vizure različitih društveno-političkih sistema, ponekad iskrivljujući stvarno činjenično stanje, naučna javnost ostala je uskraćena za sveobuhvatan sintetski prikaz gotovo osam decenija duge i bogate historije bosansko-osmanskih odnosa koji su kulminirali padom srednjovjekovnog Bosanskog kraljevstva. Ovom tematičkom posljednjih godina intenzivno se bavio dr. Emir O. Filipović. Pet godina nakon odbranjene doktorske disertacije pod nazivom *Bosansko kraljevstvo i Osmansko carstvo od 1386. do 1463. godine*, autorov istraživački zanos i dalje usavršavanje postojećeg tematskog okvira rezultirali su knjigom koja je pred nama, a koja predstavlja modificiran, djelimično izmijenjen, dopunjen i umnogome unaprijeđen rukopis doktorske disertacije.

Knjiga je podijeljena u osam krupnih poglavlja kroz koje je oslikana sva složenost, zamršenost i osjetljivost problematike odnosa

dva nejednaka protivnika: Bosanskog kraljevstva i Osmanskog carstva. Već je u uvodnom dijelu autorov pristup jasno definiran i opravdan težnjom da se jedan od najvažnijih segmenata bosanske historije objektivno prikaže i percipira bez stereotipnih konstrukcija i isključivih tumačenja. Uprkos širini tematskog okvira koji je naslovom impliciran, istraživački fokus primarno je zadržan na vojno-političkim odnosima između Bosanskog kraljevstva i Osmanskog carstva zvanično uspostavljenim osamdesetih godina 14. stoljeća. Ovu problematiku Filipović je uklopio u dvoslojni kontekst odnosa i obrazaca koje je osmanska država ranije gradila i izgradila s drugim kršćanskim državama na Balkanu te širih međunarodnih okvira, opće borbe i otpora zapadnoevropskih zemalja prema nadolazećoj osmanskoj teritorijalnoj ekspanziji. To je jasno uočljivo već u prvom poglavlju u kojem autor, u vremenu koje je prethodilo prvom bosansko-osmanskom susretu, istovremeno sagledava državno-politički razvitak Bosanskog kraljevstva s jedne, i Osmanskog carstva, s druge strane, s ciljem da se čitaocu prezentiraju i obrazlože početne pozicije, snaga i gotovost budućih suparnika. Ovaj paralelni modul izlaganja po potrebi protkan i dopunjen širim evropskim tokovima Filipović je zadržao u kontinuitetu izbjegavajući stranputice, nepotrebna skretanja i preopširnosti, ostajući na zacrtanom kolosijeku osnovne problematike i vješto zadržavajući tematsku nit čime je uspješno odolio izazovima koje pred istraživače postavlja obimna i raznovrsna izvorna građa.

Prvo direktno sučeljavanje bosanske vojske sa osmanskim trupama izazvalo je posebnu pozornost autora koji je na ovom mjestu riješio određene nedoumice prethodnih historiografskih stajališta o vremenu i karakteru najranijeg osmanskog napada na Bosnu

1386. godine. Značajnu pažnju posvetio je i Kosovskom boju iz 1389. godine kojem je pristupio na nešto drugačiji način, prvenstveno iz perspektive bosanske države i njenog vladara, odnosno, pozicije i uloge Tvrtka I u dešavanjima prije i poslije bitke u kojoj je mogao sudjelovati “ne samo zato što je bio kralj Srba” već i kao “branitelj bosanske države i općih kršćanskih interesa”, što je u ranijoj literaturi često bilo zanemarivano.

Hronološki tok praćenja bosansko-osmanskih odnosa dalje se zadržava na posljednjoj deceniji 14. stoljeća. Ono obuhvata prikazivanje šire slike osmanskog nadiranja po Balkanu, vojne strategije i taktike kojom se sultanova vojska sigurnim koracima približavala bosanskom državnom prostoru. Rasyjetljavanje isprepletenih i nejasnih događaja prevashodno vezanih za sve češće osmanske upade u bosanske pogranične krajeve Filipović, u nedostatku direktnih izvornih obavještenja, znalacki rješava na osnovu općih poznatih pokazatelja do kojih dolazi kombiniranjem i korelacijom raznovrsnih podataka bogate izvorne građe različite provenijencije. S druge strane, oslanjajući se na nova ili do sada nedovoljno iskorištena izvorna svjedočanstva, poznate događaje postavlja na nove osnove dajući nešto drugačije tumačenje. Takav je primjer čuvenog Đakovačkog ugovora i bitke kod Dobora iz 1394. godine kojima je u svjetlu novih saznanja data nova dimenzija koja jasno oslikava do sada gotovo nepoznatu ali čini se presudnu ulogu osmanskog faktora u ovim poznatim događajima koji su direktno utjecali na buduća unutarnjopolitička kretanja i međunarodni položaj Bosanskog kraljevstva. Na koncu 14. stoljeća osmansko prisustvo u Bosni dobilo je drugačiji karakter a njegova je pojavnost manifestirana novim stanjem u kojem su, pred ugarskim aspiracijama, pojedine bosanske velmože, pa čak

i bosanski vladar, počeli otvoreno zastupati proosmansku politiku.

Vidljivi početni zamah osmanskog prisustva na bosanskom tlu privremeno je oslabio u prvoj deceniji 15. stoljeća nakon Angorske bitke 1402. godine čije su se dalekosežne posljedice odrazile i na karakter bosansko-osmanskih odnosa u ovome periodu. Nasrtaje na pogranične krajeve bosanske države u novim okolnostima zamijenila je miroljubiva politika koja je svoj odraz imala u jačanju uspostavljenih veza između bosanskih velikaša i osmanskih vojnih odreda čije je usluge krupna vlastela počela koristiti u borbama protiv svojih političkih protivnika. Filipović je u tim procesima prepoznao uhdanu osmansku praksu koja će se u vremenu koje slijedi dodatno ukorijeniti donoseći trenutnu korist partikularnim interesima bosanskih velikaša ali će dugoročno slabiti i razarati centralni državni organizam. Smanjenje osmanskog pritiska nije značilo konsolidaciju i smirivanje prilika u bosanskoj državi koja je istovremeno prolazila kroz turbulentno razdoblje unutarnjih sukoba među domaćim političkim akterima aktivno uključenim u borbu za ugarsko naslijeđe. Takvo stanje biće promijenjeno tijekom druge decenije 15. stoljeća nakon poraza ugarske vojske u Lašvi 1415. godine. Od tada se osmanski oblak nadvio nad Bosanskim kraljevstvom. Kako se to manifestiralo u stvarnosti i praksi autor je pokazao na konkretnim primjerima. Najočitiija manifestacija novog stanja odrazila se u obavezi bosanskog vladara i vlastele da osmanskome sultanu plaćaju harač. To je bila zvanična potvrda prihvatanja osmanskog faktora kao nezaobilazne strane u rješavanju kako unutarnjih tako i vanjskih pitanja srednjovjekovne Bosne. Dugoročno gledano bio je to početak kraja bosanske države i vrijeme kada bosansko-osmanski odnosi ulaze u fazu

dugoročnog “ekonomskog izrabljivanja” koje je pratila razrađena i smišljena diplomatska aktivnost. U tom smislu, eklatantan primjer “vrhunca diplomatske strategije” predstavlja osmansko posredovanje u Konavoskom ratu. Ovaj događaj i dešavanja koja su uslijedila pokazala su da je Bosna postala predmetom kalkulacije osmanskog i ugarskog vladara u kojoj je do izražaja dolazio politički oportunistički bosanskih velikaša.

Uzaludni pokušaji otpora (1443-1461) ilustrativan je naziv poglavlja kojim je autor karakterizirao sva nastojanja pretposljednog kralja Tomaša da organizira odbranu svoje zemlje pred osmanskome vojnom prijetnjom. Uprkos svim teškoćama i sukobima s domaćim i susjednim akterima, prezentirane aktivnosti bosanskog vladara u iznalaženju rješenja i osiguravanju konkretne zaštite i pomoći na međunarodnom planu opovrgavaju starije kvalifikacije u literaturi koja je upirala prstom u kralja Tomaša kao najvećeg krivca za osmansko osvajanje Bosne. U tom kontekstu potrebno je promatrati i njegovu revnost da udovolji papinstvu i očisti svoju zemlju od hereze kao potez očajnika koji je vidno štetio jedinstvu i moralu zemlje. Ništa od poduzetih akcija nije donijelo konkretnih rezultata jer je “Zapad Tomašu davao samo verbalnu podršku”. U takvom ozračju ni njegov sin kralj Stjepan Tomašević nije mogao napraviti vidljiviji iskorak. Vremena više nije ni bilo jer je osmanska osvajačka taktika tijekom proljeća i ljeta 1463. godine došla do završnog epiloga sultanovim vojnim pohodom na Bosansko kraljevstvo koje je dekapitacijom Stjepana Tomaševića zvanično prestalo postojati. Smrću bosanskog kralja “nije se ugasila ideja o Bosanskom kraljevstvu” što se pokazalo u događajima nakon 1463. godine. Međutim, njegova obnova u bilo kojem obliku mogla je biti samo vještačka jer su Osmanlije pored

bosanskog kralja uništile i krupnu bosansku vlastelu čime su porušili dva temeljna stupa na kojima je počivala struktura srednjovjekovne bosanske države. Autor je pokazao da je osmansko osvajanje Bosne bio dugotrajan i mukotrpan višedecenijski proces u kojem je osmanska vojna strategija došla do potpunog izražaja. Na tom putu su "Turci naišli na grčevit otpor domaćih vladajućih struktura". Dovodeći u sumnju ranije uvriježena mišljenja prema kojima je Bosna nesprijetna dočekala osmanski napad, predočene opservacije upućuju na zaključak da je vojni sudar između Osmanskog carstva i Bosanskog kraljevstva bio sukob neravnopravnih protivnika. Nezaustavljiva sultanova vojska bila je prejak uprkos tome što "bosanske snage nisu odustajale do samog kraja".

Uz napomenu da je knjiga obogaćena imenskim i topografskim registrom čime je njena upotreba dodatno olakšana, potrebno je istaći da je ukupnost i vrijednost elaboriranih informacija u razumijevanju cjelokupnog stanja i kompleksnosti bosansko-osmanskih odnosa protkano elokventnim i stručnim autorovim izlaganjem. Pitkost njegovog izražavanja drži čitatelja aktivnim u stalnom promišljanju o glavnoj problematici. Stječe se dojam da bi na određenim mjestima jasnoća, preglednost i razumijevanje sadržaja bili dodatno upotpunjeni ilustrativnim te naročito kartografskim materijalima koji su ovom prilikom izostali. Držeći se striktno strogih zanatskih postulata historičara Filipović traži čvrst oslonac u izvorom materijalu koji temeljito provlači kroz istančan kritički aparat ne dopuštajući proizvoljne zaključke, puka nagađanja i neutemeljene pretpostavke. U toj nakani ne rješava sva postavljena pitanja i ne otklanja sve nagomilane istraživačke probleme ali je prilazeći golemoj izvornoj građi iz drugačije perspektive, svjestan nje-

nog senzibiliteta, ukazao na neka drugačija tumačenja uz istovremeno valoriziranje kako starijih tako i recentnijih historiografskih postavki. Konsultirajući dostignuća evropske i svjetske historiografije kroz ogromnu literaturnu ponudu autor je problematiku bosansko-osmanskih odnosa uspješno stavio u međunarodni kontekst. Time je potpuno ostvario uvodom zacrtani cilj postavljajući čvrste temelje i polazišta za dalja istraživanja ekonomskih, privrednih i kulturnih veza između Bosanskog kraljevstva i Osmanskog carstva. Ostvareni uvid, analiza i sveobuhvatnost sadržaja i njegove kvalitete nedvojbeno pokazuje da se radi o dostignuću kojim je Filipović podigao znanstvenu letvicu na višu razinu čime je sasvim ispunio očekivanja. Na koncu, u iskrenom uvjerenju kako će svoj puni potencijal dostići s prijevodom na neki od vodećih svjetskih jezika, domaćoj čitalačkoj javnosti sa zadovoljstvom preporučujemo ovo vrijedno naučno djelo.

ALMIR PECO

DOI: 10.46352/23036974.2020.1.218

Edin Bujak, *Stećkopedija: kameno blago stare bosanske države*. Sarajevo: Mladinska knjiga, 795 str.

Stećci predstavljaju jednu od važnijih i općeprepoznatljivih karakteristika srednjovjekovne bosanske historije. Fenomen, nepoznanice i misterije koje ih prate odrazile su se na značajniji interes autora različitih profila. Sintetski pristupi stećcima neimara Šefika Bešlagića omogućavaju brojnim autorima da nadograđuju ranija saznanja. Monografija *Stećkopedija – kameno blago stare bosanske države*, arheologa Edina Bujaka nastala je kao dio trilogije o srednjovjekovnoj bosanskoj državi u izdavačkoj kući Mladinska